

УДК 338.439:339.13

Д. О. Плеханов,

д. держ. упр., Чорноморський державний університет імені Петра Могили

ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНОГО СЕКТОРА

Визначено важелі держави щодо регулювання поведінки сільськогосподарського товаровиробника. Обґрунтовано об'єктивну необхідність державної підтримки, яка зумовлює особливість державного регулювання аграрного сектора.

The levers of the state are certain in relation to adjusting of conduct of agricultural commodity producer. It is led to objective necessity of state support which stipulates the feature of the state adjusting of agrarian sector.

Ключові слова: аграрний сектор, державне регулювання, сільськогосподарський товаровиробник, система заходів.

ВСТУП

В умовах ринкової економіки значний акцент необхідно робити на застосуванні нових принципів та відмову від неадекватних йому методів. Так, система директивного планування повинна перейти на програмно-цільовий метод регулювання, який означає поєднання механізмів саморегулювання сільськогосподарського ринку та розвитку аграрного сектора. У цілому, держава впливає на принципи державного регулювання аграрного сектора регіону та змінює їх до рівня, який гарантує становлення конкурентно-ринкового механізму чи забезпечує його ефективне функціонування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Основні положення сучасних теорій державного регулювання та необхідності їх здійснення в аграрному секторі викладені в працях відомих вітчизняних та закордонних вчених, таких як Р.А. Абдуллаєв, О.М. Варченко, В.П. Галушко, Б.М. Данилишин, М.Я. Дем'яненко, С.М. Кваша, І.І. Лукінов, Ю.О. Лупенко, А.П. Макаренко, М.Й. Малік, Л.О. Мармуль, О.М. Могильний, Л.В. Молдаван, І.Х. Османов, П.Т. Саблук, В.І. Топіха, О.М. Шпичак, М.Д. Янків та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

- визначити важелі держави щодо регулювання поведінки сільськогосподарського товаровиробника;
- обґрунтувати об'єктивну необхідність державної підтримки, яка зумовлює особливість державного регулювання аграрного сектора.

РЕЗУЛЬТАТИ

Аграрний протекціонізм є одним із важливіших принципів державного регулювання у цивілізованих країнах. В основі аграрного протекціонізму лежать кілька принципів: збереження продовольчої безпеки країни; підтримка зовнішнього торговельного балансу з обмеженням імпорту та субсидюванням експорту; збереження та розвиток вітчизняного сільського господарства як однієї з важливіших галузей економіки в цілому.

Принцип єдності економічних, екологічних та соціальних цілей передбачає орієнтацію заходів державного регулювання на вирішення економічних завдань з

урахуванням моделі поведінки різних груп сільського населення, його сформовані цінності, соціально-психологічні та національні особливості.

Принцип програмно-цільового регулювання здійснюється через методи впливу на конкуренцію, стримуючи негативні наслідки, які дозволяють узгоджувати інтереси, механізми та інструменти регулювання.

Поєднання індикативності та директивності. Директивні методи регулювання в умовах перехідної економіки поширюються в основному на підприємства державного сектора за необхідності у разі засухи, повені, екологічних катаклізмів; у міру руху принцип індикативності має стати переважаючим [4, с. 162—178].

Особливості державного регулювання аграрного сектора економіки регіону формує механізм розвитку сільського господарства, який передбачає наявність взаємоузгоджених елементів, таких як: нормативно-правові важелі; бюджетно-фінансове регулювання та цільова підтримка окремих регіонів-лідерів та регіонів середнього і депресивного розвитку; державні регіональні програми розвитку; створення та розвиток спеціальних економічних зон у певних регіонах; розвиток міжрегіонального та прикордонного співробітництва [5, с. 54].

Нормативно-правова база визначає права та обов'язки регіонів у фінансово-бюджетній сфері, повноваження в управлінні майном, участь у реалізації загальнодержавних і регіональних соціально-економічних програм, порядок створення та використання регіональних фондів, форми соціальної підтримки населення. Вплив держави на аграрну економіку регіонів здійснюється через фінансово-бюджетну систему шляхом: прямого державного інвестування; надання субсидій; створення спеціальних фондів для фінансування регіональних програм; залучення іноземних інвестицій; пільгового кредитування та оподаткування; референцій та спрямування коштів державних позабюджетних фондів; формування місцевих бюджетів.

Державні регіональні програми розробляються з метою активізації господарської діяльності та розвитку державних ринкових відносин у регіонах; забезпечення структурної перебудови агропромислових комплексів; вирішення проблем соціального характеру, пов'язаних із зайнятістю сільського населення, розвитком соціальної інфраструктури; ліквідації локальних соціально-економічних криз; створення умов для екологічної безпеки в регіоні тощо [2, с. 52—63].

Базою прогнозування та програмування соціально-економічного розвитку АПК та сільського господарства регіону є: система досягнутих макроекономічних показників, державні соціальні стандарти і нормативи забезпеченості населення, національно-етнічні особливості регіону, характеристика розвитку соціальної інфраструктури, можливості потенційних інвесторів та інвестиційна привабливість регіону. Аналогічну структуру мають програми соціально-економічного розвитку регіону, які обов'язково взаємоузгоджуються з проектом державного плану (програми) економічного і соціального розвитку України на відповідний рік. У цих програмах відображаються: аналіз та оцінка соціально-економічного розвитку за поточний період, основні проблеми розвитку регіону; основні показники економічного розвитку; зведений план доходів соціального розвитку; показники розвитку промисловості; показники розвитку аграрного сектора; капітальне будівництво; регіональна інфраструктура; трудові ресурси; охорона природи і раціональне використання природних ресурсів; рівень розвитку та економічна ефективність виробництва [5, с. 14—16].

Отже, державне регулювання аграрного сектора економіки полягає у тому, що держава шляхом застосування правових, адміністративних та економічних важелів регулює поведінку сільськогосподарського товаровиробника, визначає перспективи розвитку аграрного сектора економіки, виконує спрямовуючу роль щодо реалізації довготривалих програм розвитку.

Що ж до сільського господарства, то для обґрунтування об'єктивної необхідності державної підтримки слід зазначити низку специфічних причин його функціонування, які зумовлюють особливості державного регулювання аграрного сектора економіки на регіональному рівні.

По-перше, відсутність науково обґрунтованих системних підходів до розуміння суті й наслідків реалізації аграрної політики в державі та ігнорування ключових обмежень та взаємозалежних ринкових зв'язків. У зв'язку з цим аграрна політика України нагадує набір стихійних заходів, спрямованих на вирішення короткотермінових проблем за рахунок бюджету, що не узгоджені між собою і часто діють зовсім у протилежному напрямі. Наприклад, можна розглянути підтримку галузі тваринництва. Як відомо, в даній галузі м'ясо і молоко — найбільш дотаційні продукти. Коли у 90-х роках тваринництво зіткнулося з проблемою обмеженого збуту, уряд намагався усунути кризу запровадженням прямих дотацій на молоко і м'ясо. В результаті знижувались закупівельні ціни, прибутковість галузі, породжувався спад поголів'я і споживання тваринницької продукції. З часом ситуація ускладнилась запровадженням доплат за високоякісну худобу. Ця форма підтримки спрямована на протидію розвитку тваринництва: зниження ефективності виробництва, збереження старих технологій, підвищення затрат виробництва тощо. Міністерство аграрної політики при обґрунтуванні доплат за високоякісну худобу керується наступними аргументами: з огляду на те, що збільшилися витрати на виробництво, необхідно збільшити й дотації [6, с. 16—18].

По-друге, непрозорість механізмів розподілу та недоступність одержання бюджетних коштів для значної частини сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств та дрібнотоварних господарств населення. Тобто більшість сільськогосподарських підприємств, які займа-

лись тваринництвом не одержували дотацій чи доплат взагалі. Недоступними також залишаються одержання пільгових кредитів, особливо для фермерських господарств.

По-третє, неефективне використання вкладених бюджетних коштів, що визначається низькою їх віддачею та невідкладними кінцевими результатами діяльності сільськогосподарських підприємств. За висновками Рахункової палати України, на 11 бюджетних програм підтримки сільськогосподарських виробників було виділено в цілому майже 1,5 млрд грн. Найбільша частина цих коштів була направлена на фінансову підтримку виробництва продукції тваринництва та рослинництва — 425,2 млн грн., або 30,7% від загального обсягу коштів. Однак це не вплинуло на підвищення ефективності сільського господарства, а у тваринництві, навпаки, відбулося зменшення поголів'я худоби як на підприємствах, так і у господарствах населення [7, с. 17].

Іншою особливістю відтворення є сезонний характер виробничих процесів, причому сезонні коливання можуть бути досить значними як в рослинництві, так і в тваринництві. Що стосується відтворення трудових ресурсів, то сезонний характер виробництва впливає на те, що протягом всього виробничого циклу, аж до визначення результатів діяльності організації, заробітна плата не може відповідати кількості і якості витраченої праці: виплати, які здійснюються в процесі виробництва, мають характер авансу. В результаті працівник не одержує заслуженої оцінки свого внеску у виробництво, втрачає стимули до збільшення кількості і якості своєї праці. Щоб вийти з даної ситуації, держава повинна у найближчий час вирішити необхідність відповідності системи розподілу доходів вимогам підвищення ефективності праці та соціальної справедливості, забезпечення мінімуму державних соціальних гарантій населенню та індексації доходів у зв'язку з подорожчанням життєвих потреб, скорочення чисельності населення з доходами, нижчими від прожиткового мінімуму, зменшення рівня диференціації доходів різних верств населення [1, с. 18—20].

По-четверте, залишається складною проблема технічного забезпечення сільського господарства, яке досягло критичної межі. Аграрні підприємства забезпечені основними сільськогосподарськими машинами лише на 40—58%, понад 90% з яких відпрацювали свій амортизаційний строк. При цьому щорічні темпи вибуття технічних засобів у 5—10 разів перевищують їх придбання. Збільшення завантаженості на техніку призводить до розтягнення строків виконання технологічних операцій. Тільки через несвоєчасне виконання робіт сільське господарство країни щороку недобирає майже третину врожаю, що становить 3—3,5, а втрати зерна оцінюються у 1,5—2 млрд дол. США [9, с. 16—23].

По-п'яте, сільське господарство і продовольчий ринок не є саморегульованими галузями економіки. Попит на продовольство характеризується низькою еластичністю по відношенню до ціни. Механізм ринкового ціноутворення не може повністю виконувати свою головну функцію — функцію регуляторів попиту і пропозиції. Наведені обставини об'єктивно зумовлюють необхідність забезпечення державою регулювання ринкових цін і в цілому доходів сільськогосподарських виробників у напрямі забезпечення рівноваги на продовольчому ринку. Якщо ринкові ціни знижуються до рівня, за якого стає неможливим прибуткове ведення господарської діяльності товаровиробників,

держава повинна впливати не тільки на їх прибутковість, а й на джерела утворення доходів і канали та механізм їх розподілу. Важливим напрямом непрямого регулювання цін і доходів сільськогосподарських виробників повинен стати державний захист вітчизняного аграрного виробника від імпорту дешевої (а часто — і неякісної) продукції з інших країн [8, с. 216—223].

Паралельно слід здійснювати протекціоністську політику щодо вітчизняних виробників, надати їм можливість на рівних умовах конкурувати із зарубіжними фірмами. Йдеться про вирівнювання умов функціонування на продовольчому ринку українських і зарубіжних товаровиробників. Для цього необхідно знизити податковий тиск на виробництво сільськогосподарської продукції вітчизняними товаровиробниками. За досвідом Польщі та інших постоціалістичних країн після розвалу соціалістичної системи і переходу до розвитку ринкових економічних взаємовідносин, податкова система в цих країнах в перші роки була дуже жорстокою. Поступово податковий тиск тут знижувався, даючи цим підприємствам можливість легше адаптуватися до нових умов господарювання.

В Україні, на жаль, пішли цілком протилежним шляхом. Згідно відомого закону Лафера, чим жорстокіша в країні система оподаткування і чим ці податки вищі, тим менше надходжень здійснюється в казну держави. Таким чином, в Україні вже давно назріла нагальна потреба законодавчого закріплення механізму еквівалентного обміну, спрямованого на забезпечення ефективного відтворювального процесу [9, с. 156—187].

Сільське господарство перебуває в нерівному становищі через диспаритет цін, тобто випереджаюче зростання цін на промислову продукцію відносно їх зростання на аграрну продукцію і відповідне погіршення умов відтворення й інвестування в сільському господарстві, прибуток галузі перерозподіляється в інші сфери економіки. Державне регулювання цін на сільськогосподарську продукцію — лише один з можливих шляхів вирішення проблеми. Інший полягає в тому, щоб спеціалісти вивчали ринки і продавали інформацію, яка містить точні прогнози про зміни, які фермери і агробізнесмени могли використати для планування [3, с. 24—28].

Зараз відбувається процес створення єдиної системи цінового та ринкового моніторингу в аграрному секторі нашої країни. Один з перших регіональних центрів такої системи вже створено, і він функціонує при головному управлінні Херсонської обласної державної адміністрації. На жаль, зібрана і належним чином опрацьована інформація поки що мало кому потрібна, а єдиний координуючий центр у Києві дотепер відсутній. Для вирішення цього складного завдання слід прийняти спеціальну програму відновлення і підтримки паритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію. В ході її розробки потрібно: виділити перелік продукції АПК, ціни на яку регулюються державними органами виконавчої влади; встановити контроль за цінами на матеріально-технічні ресурси, що постачаються селу відповідно до вимог антимонопольного законодавства; підготувати заходи, що сприятимуть встановленню еквівалентного обміну між сільськогосподарськими товаровиробниками й організаціями первинної переробки продукції, виробничо-технічного обслуговування і матеріально-технічного забезпечення, що мають домінуюче становище на ринку; обґрунтувати механізми взаємодії державних органів влади з пред-

ставниками організацій, що об'єднують сільськогосподарських товаровиробників.

ВИСНОВКИ

Отже, наступна група причин обов'язкової присутності держави в аграрній сфері пояснюється необхідністю забезпечення соціально-економічних умов для її розвитку (облаштування селищ), що, в першу чергу, торкається субсидування соціальної інфраструктури в сільській місцевості. Основними чинниками, що зумовили погіршення стану соціально-економічного розвитку, є спад виробництва сільськогосподарської продукції, зниження його ефективності, відсутність системності та недостатність державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, поглиблення диспаритету цін на продукцію сільського господарства та вхідні ресурси, низький рівень доходів сільського населення і, відповідно, низька купівельна спроможність населення країни. Для України ця проблема довгий час буде надзвичайно гострою у зв'язку з відставанням розвитку об'єктів сільської соціальної інфраструктури, транспортної мережі тощо.

Зараз стабілізація в аграрній сфері сама по собі не може відбутись. Сільське господарство здатне відродитися тільки при активній державній підтримці, саме вона повинна зайняти центральне місце в системі заходів по виходу сільського господарства з кризи.

Література:

1. Андрусенко Г.О. Стратегія державного регулювання аграрної сфери АПК / Г.О. Андрусенко // Актуальні проблеми державного управління. — Х., 2003. — № 2, Ч.2. — С. 9—14.
2. Андрійчук В.Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва / В.Г. Андрійчук / Економіка АПК. — 2005. — № 5. — С.52—63.
3. Добросоцкий В. Государственное регулирование продовольственного рынка (зарубежный опыт) / В. Добросоцкий // Мировая экономика и международные отношения. — 2000. — №9. — С. 24—28.
4. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки: [монографія] / П.М. Макаренко. — К.: ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2005. — 680 с.
5. Саблук П.Т. Стратегічні напрями розвитку агропромислового комплексу України / П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк; Інститут аграрної економіки УААН. — К., 2002. — 60 с.
6. Топіка І.Н. Ринок продукції тваринництва: проблеми залишаються / І.Н. Топіка // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — Миколаїв, 2006. — Вип. 2 (34) (спец.). — С. 16—18.
7. Трегобчук В.М. Аграрний сектор економіки України: сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку / В.М. Трегобчук // Ресурсний потенціал АПК: концептуальні засади і механізми збалансованого відтворення та ефективного використання: зб. наук. пр. — К., 2002. — С. 10—19.
8. Формування ринкового механізму в аграрному секторі АПК / За ред. В.К. Терещенка. — Київ, 2002. — 384 с.
9. Шебанін В. Стан та напрями оновлення і розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства в Україні / В. Шебанін // Економіка АПК. — 2002. — № 8. — С. 16—23.

Стаття надійшла до редакції 08.03.2011 р.